

Павло Кравчук,

*історик, головний спеціаліст з охорони культурної спадщини
департаменту культури і туризму Запорізької міської ради,
e-mail: ppravchuk@gmail.com*

НОВІ ВІЗІЇ В ІСТОРІЇ АРХІТЕКТУРИ КАТЕРИНОСЛАВЩИНИ

Попередня публікація дисертаційних досліджень робить свою добру справу. Спеціалісти в певній галузі знань дістають можливість ознайомитися з поглядом колег на актуальну проблематику та обмінятися щодо цього думками. Для істориків архітектури південно-східної України такою слушною нагодою обговорити низку важливих питань, безумовно, є дисертація Оксани Бублик, здобувачки Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського¹.

¹ Бублик, О. (2017). Джерела з історії міської забудови Катеринославщини кінця XVIII — початку XX ст. (PhD dissertation, Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського, 2017). Київ. Retrieved January 21, 2019, from http://archeos.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/Бублик_дисертація.pdf

Поява роботи під назвою «Джерела з історії міської забудови Катеринославщини кінця XVIII — початку XX ст.» великою мірою пом'якшує відчуття професійної самотності, властиве «вузьким» спеціалістам з регіональної архітектурної проблематики. Нестача профільних наукових установ та відсутність сталої політики зі збереження культурної спадщини не сприяли формуванню професійного середовища зі своїм конвенційним апаратом спілкування та стандартами поведінки.

На сьогодні історія архітектури міст та населених пунктів, що належали до Катеринославської губернії, вивчається за двома основними напрямками, представники яких спілкуються доволі рідко, — прикладним та академічним. У першому предмет досліджень підпорядкований інтересам збереження культурної спадщини та виробничо-господарської діяльності, у другому — академічним досягненням студентів та науковців. Кожен із цих напрямів має свої особливості та переваги. Спеціалісти з прикладних переважно вимушені діяти в умовах цейтноту, пов'язаного з бюджетними процесами

та договірними зобов'язаннями. І, якщо навіть у ході досліджень буде виявлено восьме чудо світу, ми навряд чи про це дізнаємося, бо замовник робіт, як правило, не зацікавлений у надмірній увазі до свого об'єкта. Тут діє економіка містобудівних перетворень, яка спричиняє вкрай поверховий підхід до джерельної бази, недостатню увагу до атрибуції об'єктів. Натомість академічний напрям, що блискуче оперує історико-архівними знахідками, майже не вдається до складних натурних обстежень, характерних для прикладних досліджень. По суті, специфіка архітектурної форми часто залишається не розкритою.

Анонсовані в авторефераті дисертації О. Бублик методи дослідження («сукупність взаємопов'язаних між собою загальнонаукових, міждисциплінарних та спеціально-історичних методів», с. 20) передбачали зняття протиріч, що існують між прикладним та академічним напрямками. Не дивно, що представники обох таборів з великою увагою чекали на публікацію остаточного тексту дисертації, аби з нових позицій осмислити професійну діяльність та за потреби виправити свої помилки. Найбільша надія покладалася на розкриття нових імен зодчих, тонку атрибуцію об'єктів архітектури у світлі раніше недоступних архівних джерел.

Авторський задум був бездоганний. Виявлена джерельна база мала продемонструвати цілісну картину архітектурного та містобудівного розвитку Катеринославщини наприкінці XVIII – на початку XX ст. Відмічена офіційними опонентами вибірковість опрацювання архівних зібрань хоч і викликала певне занепокоєння, але компенсувалася розлогим списком використаних джерел. Дивиною хіба що виглядало внесення до списку справи «Проект розвитку Мариупольського порта на 1934–1937 гг.» з фондів Центрального державного науково-технічного архіву (с. 232).

Ключовим для розуміння світу ідей та професійних думок автора, зазвичай, є огляд історіографії. У дисертації О. Бублик він, насправді, є пропедевтичним, адже ясно і стисло розкриває становлення уявлень здобувачки в царині історії архітектури.

Першою несподіванкою виявилася відсутність в історіографічному огляді посилань на статті архітектора Л. Сакович «Регулярні містобудівельні заходи початку XIX ст. у Росії і на Україні»² та «Типові проекти в Росії»³. У цих публікаціях, підготовлених на основі матеріалів Російського державного історичного архіву, міститься чимало фактів, які з огляду на тему дисертації, були б цікаві дослідниці. Наприклад, розглядається процес складання, коригування та затвердження плану Катеринослава: «У 1810 р. за ухвалою місцевих властей губернський землемір Неєлов («чинovníк, знающий архитектуру») склав новий проект міста, «...соображаясь с прежним планом и наблюдая..., чтобы казенные здания, на горе существующие, вошли в регулярное положение»⁴. Наведена інформація, безумовно, зняла б непевність здобувачки щодо авторської належності проекту 1810 р. (додаток Д дисертації, с. 330–331). Також важливим сюжетом у публікаціях Л. Сакович є запровадження зразкових креслень міських кварталів, виготовлених В. Гесте. У 1812 р. губерньська

² Сакович, Л. Т. (1959). Регулярні містобудівельні заходи початку XIX ст. у Росії і на Україні. У *Питання історії архітектури та будівельної техніки України*. Київ, С. 210–230.

³ Сакович, Л. Т. (1953). Типові проекти в Росії. *Архітектура і будівництво* (5), С. 30.

⁴ Сакович, Л. Т. (1953). Регулярні містобудівельні заходи початку XIX ст. ..., С. 213.

⁵ Сакович, Л. Т. Типові проекти в Росії, С. 30; Її ж, Регулярні містобудівельні заходи початку ХІХ ст., С. 213–217.

⁶ Онищенко, М. Ю. (1959). Будівництво казенних будівель у Росії і на Україні на початку ХІХ ст. за типовими проектами Андреяна Захарова. У *Питання історії архітектури та будівельної техніки України*. Київ, С. 188–209.

⁷ Михайлова, М. Б. (1999). Государственная власть и архитектурно-градостроительное творчество на юге России периода классицизма. *Архитектура в истории русской культуры (Вып.4: Власть и творчество)*. Москва, С. 107–112; Її ж (2001). Градостроительство классицизма в России: желаемое и действительное. *Архитектура в истории русской культуры. (Вып.3: Желаемое и действительное)*. Москва, С. 124–127; Її ж. (2003). Особенности ампира в градостроительстве Новороссии. *Архитектура в истории русской культуры. (Вып. 5: Стиль ампира)*. Москва, С.102–126.

⁸ Кальницький, М., Кондель-Пермінова, Н. (ред.). (2012). Забудова Києва доби класичного капіталізму, або Коли і як місто стало європейським. Київ.

влада Катеринославщини надіслала запит щодо отримання зразкових креслень кварталів для губерньського та повітових міст⁵. Ця передумова поширення в містобудуванні композиційних прийомів російської класичної школи, на жаль, не знайшла відображення в дисертації. Не менш прикро, що здобувачка не використала статтю відомого архітектора та пам'яткознавця М. Онищенка «Будівництво казенних будівель у Росії і на Україні на початку ХІХ ст. за типовими проектами Андреяна Захарова»⁶. До статті додається картографування і статистика реалізації типових проектів, де відображено місце Катеринославщини серед інших регіонів імперії.

Під час дальшого порівняннi огляду історіографії зі списком літератури виникло відчуття, що хтось навмисно спонукав здобувачку збільшувати обсяг використаної літератури. До списку включалися і ті видання, які навіть опосередковано не могли прислужитися авторці в розкритті обраної теми. Серед «запорізького» блоку літератури варто згадати про витриману в пропагандистському дусі брошуру С. Василевського та В. Кандіусова «Город строится, город хорошеет» (с. 294), де відсутній будь-який науковий апарат та через ідеологічний підігрів стара забудова протиставляється «прогресивнішій» радянській. Що саме здобувачка винесла з цього видання – не зрозуміло. Зайвим виглядає і внесення до списку літератури статті відомого мистецтвознавця М. Михайлової «Малые архитектурные формы и скульптура в ансамблях южно-русских городов первой половины ХІХ в.» (с. 300). По-перше, наведена в цій статті інформація не була використана здобувачем, у тому числі з метою історико-порівняльного аналізу. По-друге, М. Михайлова, з огляду на тему дисертації, має інші, більш репрезентативні дослідження⁷. До списку використаної літератури потрапило чимало другорядних щодо теми дисертації видань, водночас насправді першокласні праці лишилися поза увагою здобувачки. Передусім це стосується колективної монографії «Забудова Києва доби класичного капіталізму», ознайомлення з якою de facto має кваліфікаційний характер для вітчизняних дослідників історії архітектури останньої чверті ХІХ – початку ХХ ст.⁸ Ця та інші обставини максимально обмежили можливості підвищення методичної культури дисертації. Особливо показовою є добірка монографій, указаних дослідницею як базових «для визначення типології та стильових особливостей архітектури ХІХ – початку ХХ ст.» (с. 34). Із цих трьох книжок остання за часом виходу датується 1981 р. Чомусь поважне товариство дослідників-археографів припустило, що вітчизняна історико-архітектурна теорія застигла в часі одразу після проведення Московської олімпіади. Чи є тут зв'язок здогадуватися не будемо. Але варто лише уявити ситуацію, коли б хтось із здобувачів на захисті в Інституті археології та джерелознавства відкрито заявив про неперевершеність та безальтернативність теоретичних засад радянської історіографії періоду «пізнього застою». У цьому разі не йдеться про упослідженість радянської історії архітектури та мистецтвознавства. Праці Аркіна, Іконнікова, Кириченко, Тица, Швидковського переживуть і найбільш дошкульну критику. Проте цілком зрозуміло, що ідеологічні настанови впливали на авторську інтерпретацію окремих

⁹ Серед новітньої літератури можна рекомендувати: Иконников, А. В. (2006). Пространство и форма в архитектуре и градостроительстве. Москва; Курбатов, Ю. И. (2015). Очерки по теории формообразования. Санкт-Петербург; Кириченко, Е. И. (ред.) (2001, 2003, 2010). Русское градостроительное искусство. Градостроительство России середины XIX – начала XX века. В 3-х кн. Москва. У другій книзі видання «Русское градостроительное искусство» (2003) йдеться про запровадження в Катеринославській та назки інших губерній зразкових проєктів «присутственных мест» 1859 р. и «тюремных замков» 1861 р. (с. 195), про що в дисертації немає жодної згадки.

питань. І сучасний дослідник, аби виявити й позбутися нав'язаних науці штампів, має звертатися як до радянської, так і до новітньої фахової літератури⁹.

До речі, інформативні можливості радянського мистецтвознавства було використано навмання. Нижня межа трьох «базових» монографій сягає лише середини XIX ст., а тому їх навряд чи можна використати для аналізу російського класицизму, який розглядається в дисертації як ключовий чинник формоутворення. До того ж посилання в тексті свідчать, що реальний ідейно-художній ресурс дисертації складався навіть не з трьох, а лише з двох монографій. Праця А. Пуніна «Архитектурные памятники Петербурга: Вторая половина XIX века», очевидно, була позбавлена права голосу та безпорадно «зависла» в списку літератури через невідповідність загальним положенням здобувачки щодо художнього розвитку архітектури на Катеринославщині. Важко пояснити, чому з кількох десятків спеціальних видань, присвячених історії та теорії архітектури обрано було тільки два. Наслідком цього стала вибірково засвоєна логіка історико-архітектурного дискурсу. Зрештою дослідниця зійшла на добре знайомі в середовищі мистецтвознавців манівці та переплутала архітектуру як організований в масах простір (вітрувіанське «користь, міцність, краса») із декоративно-ужитковим мистецтвом, чия роль у насиченні фасадів, дійсно, має неабияке значення. Але про все це нижче.

Становлення істориків архітектури проходить три стадії. На першій видається, що навколишній світ речей сповнений можливостей для професійної самореалізації, лишень оком кинь – скільки ошатних, але чомусь не вписаних в очевидний культурний контекст будівель та споруд. На другій виникає сум'яття, адже ніхто не казав про необхідність витрусити з автора архітектурного твору, який давно спочиває з миром, зізнання щодо творчих установок та переконань. Третю стадію вирізняє уміння відстежити генезу архітектурної форми в конкретно-історичній ситуації розвитку будівельної справи, наявних архітектурних кадрів, існуючих стандартів, ідейно-художніх пошуків, смаків та уявлень замовників.

Здобувачці, безумовно, відомі обставини, які має враховувати добре навчений історик архітектури, однак вона беззастережно відносить ці обставини до процесу «стилеутворення», що викликає неабияке здивування, адже архітектурне формоутворення не завжди завершується естетичною виразністю. «Кожний архітектурний стиль чи ретроспективна течія міста мають свою специфіку розвитку, що визначаються багатьма факторами, головними з яких є віяння модних архітектурних тенденцій, професійний досвід представників архітектурних кадрів, смаки власників та соціально-економічні можливості» (с. 36). Відсилання до «специфіки розвитку стилю» в контексті міського життя підкреслює проблематичність авторського категоріального апарату, який не розрізняє стиль як ідейно-художнє явище (з властивими йому прийомами композиції та сюжетами) від професійного хисту місцевих архітектурно-будівельних кадрів, здатних або нездатних відтворити нормативні зразки, застосувати принципи формоутворення. Мова, радше, має йти не про специфіку «розвитку»,

а про специфіку поширення окремих стилів. Інша річ, коли хтось доведе, що Дніпро – то сучасні Атени, а Запоріжжя, припустимо, – новітній Рим.

Похапцем засвоєний спеціальний лексикон, без знання історично зумовлених закономірностей організації архітектурної форми, безнадійно спотворив візії здобувачки щодо характеру забудови міст Катеринославщини. Сильове визначення об'єктів архітектури надається в дисертації без врахування їхніх конструктивно-тектонічних особливостей. З легкої руки дослідниці класицизм постає як суто зовнішнє, декоративне явище: «Для такої забудови характерні напівциркульні, частіше прямокутні вікна обрамлені прямокутними/ трикутними сандриками або лиштвою, стіни декоровані рустом й колонами (округлими/ квадратними). Часто такі об'єкти завершувалися мезоніном» (с. 97). Перераховуючи чималу кількість зовнішніх ознак класицизму, здобувачка забула про головну – складність (наявність) композиції ордерних елементів. Ордерна композиція не лише відсилає до класичної першооснови, а й дозволяє простежити напрями модифікації нормативних зразків у провінційному міському середовищі. Цей шанс не було використано. Надалі стає зрозумілим, що «класицизм», представлений у дисертації, немає жодного відношення до традицій однойменної архітектурно-художньої епохи XVIII – першої третини XIX ст. Здобувачка впевнено заявляє про наслідування в забудові другої половини XIX ст. принципів класицизму і водночас спростовує своє твердження: «Натомість вхід почали відводити в одному з боків головного фасаду, виділяючи його ризалітом» (с. 98). Вочевидь, наполегливо апелюючи до епохи російського ампіру, дослідниця мала краще засвоїти один із чільних принципів класичної композиції – симетрію.

Хибна оцінка ступеня поширення класицизму на Катеринославщині пов'язана з нерозумінням змін у загальнодержавному художньому курсі. У 1838 р. запроваджується нова серія зразкових проєктів для провінції. Передмова до альбому зразкових креслень містила неприхований закид щодо проєктів 1809–1812 рр., виконаних у дусі класицизму – «большей частью в одном стиле без соблюдения правил и вкуса»¹⁰. З цього часу починається поступова переорієнтація типового будівництва на нові художні зразки. Серії проєктів 1840–1850-х рр. відійшли ще далі від імперського суперстилю: «здесь отсутствуют рецидивы классицизма, но отчетливо выражена их принадлежность бидермейеру и многостилью первой фазы эклектики»¹¹. Загалом нові зразки фасадів відзначалися рівномірно-ритмічною організацією елементів одного рівня, відсутністю різких контрастів та сильних акцентів.

Мусимо припустити, що переважно, коли в дисертації аналізується забудова міст, поняття стилю невиправдано розширюється за рахунок типових будівельних декоративно-зображувальних засобів. Тому важливо зрозуміти, яка інформація щодо об'єктів (пам'яток) узагальнювалася здобувачкою, хто і коли увів відповідні матеріали до наукового обігу. З дисертації цього не випливає. Можливо, узагалі немає потреби критикувати роботу здобувачки з ідейно-теоретичних позицій. Не обов'язко-

¹⁰ Русское градостроительное искусство. Градостроительство России середины XIX – начала XX века. Кн. 1. С. 186.

¹¹ Там само, С. 188.

во всі з понад 1 тис. об'єктів (с. 98), якими вона оперує, мали б підпорядковуватися певній генеральній закономірності в художньому плані. Проте авторка дисертації, вочевидь, самотійно взялася за широкі історико-архітектурні узагальнення, чим і зумовила увагу представників цеху пам'яткознавства. Утрачене відчуття міри позначилося в дисертації і рясним дощем беззмістовних з точки зору теорії архітектури тверджень, наприклад, «цією, так би мовити, стіною, виділяли парадну частину і, в такому разі, аттик вінчав карниз будівлі» (с. 103). Узагалі-то важко уявити в якому ще відношенні аттик може перебувати щодо карниза.

Важлива і найбільш насичена з погляду будівельної практики доба історичних стилів (еклектики), яка визначила архітектурне обличчя міст губернії, дістає в дисертації проблематичну хронологію. «З останньої чверті XIX ст. на Катеринославщині набуває розповсюдження будівництво у ретроспективній стилізації. При зведенні будівлі наслідували не цілком автентичний стиль, а лише вибіркові елементи декорування. Відповідно зберігалось планування доби посткласицизму, але застосовувалося оздоблення інших архітектурних течій» (с. 105). Фактично здобувачка стверджує, що на відміну від Київської, Харківської, Херсонської губернії та інших регіонів, де історичні стилі набували поширення із другої половини XIX ст., одна Катеринославщина ще чверть століття лишалася осторонь загального процесу. Тут дослідницю знов підводить манера довірливої інтерпретації явищ художньої культури (чого варто тільки «планування доби посткласицизму»). Насправді, Катеринославщина не покидала загальне русло історії вітчизняної архітектури. Кінець XVIII – перша третина XIX ст. були періодом наслідування класичних форм. Із розвитком продуктивних сил будівельної галузі та у зв'язку з обмеженим пластичним ресурсом класицизму середовище зодчих дедалі частіше зверталося до інших історичних стилів. Для обох столиць Російської імперії цей процес розпочався, звичайно, раніше – з другої третини XIX ст., – але до кінця першої половини століття нова художня практика закріпилася в провінції. Принаймні в повітовому Олександрівську дві найбільш репрезентативні з точки зору художньої виразності будівлі (Міський дім та Земський дім) було виконано поза традицією класицизму. Проектування та зведення вказаних об'єктів відноситься до третьої чверті XIX ст. Повторимося, вивчення архітектурної спадщини важливо здійснювати не сотнями і навіть тисячами об'єктів, інформацію щодо яких неможливо верифікувати, а на прикладі не багатьох, утім, виразних у художньому плані зразків архітектурного середовища. Водночас будь-який дослідник має украй обережно ставитися до атрибуції об'єктів, не підміняючи своєю інтерпретацією оригінальне авторське бачення.

Помітно надмірне захоплення теоретизуванням. Параграфи дисертації, зосередженні на питаннях історії архітектури регіону, стали беззастережною алюзією на знаменитий вислів: «Якщо факти суперечать моїй теорії, то тим гірше для фактів». Характерний для забудови другої половини XIX ст. творчий метод еклектики згадується в основній частині дисертації лише один раз – у контексті «ба-

гатовікового будівельного досвіду» (с. 98). Авторку не зацікавили ані пластичні властивості еkleктики, що зумовили її популярність у будівельній практиці, ані розвиток цього методу «програмного многостилля» через нові композиційні рішення. Ідейно-творчі пошуки архітекторів фактично не буди оцінені як чинник міської модернізації. Щодо цього можна сказати, що дисертація сповнена соціального оптимізму. І процес освоєння міського простору (с. 163–183), і розвиток соціальної інфраструктури (с. 184–207) тут стають не інакше як *causa sui*. Сучасні техніко-економічні вимоги запроваджуються самі собою, міста оновлюються як хвіст ящірки, професійна творчість зодчих здебільшого обмежується «стилеутворенням».

Концентрація на зовнішніх виявах архітектурної форми відверто заважає досягненню одного із завдань дисертації, власне, відстеженню еволюції забудови міст. Так болісно позначаються незасвоєні уроки історії архітектури. Коли б авторка розуміла, що зображувальність для звичайної обивательської забудови – це передусім тектонічні властивості будівельного матеріалу та типові архітектурно-декоративні елементи, вона б полишила оманливий пошук ренесансних і барочних прототипів та, нарешті, приділила б увагу середовищу міських техніків-будівельників та мулярському фаху. Було б добре дати раду і темі промисловості будівельних матеріалів – цегельних заводів, майстерень із виготовлення масового архітектурного декору. На жаль, дисертація обходить усі ці питання мовчанням, затуманюючи конкретно-історичні обставини розвитку архітектурної справи в регіоні спекулятивними роздумами щодо стильової належності забудови: «Панування протягом довгого часу класицизму призвело до того, що за пореформеної доби містяни губернії часто вдавалися до неокласицистичного оформлення фасадів у поєднанні різних течій. Серед ретроспективних стилів найбільш вживаними були – неокласицизм, необароко та неоромантизм, в обробці яких найбільше пам'яток було виявлено у колишньому губерньському місті та декілька прикладів – у повітових» (с. 227).

Мусимо визнати, що здобувачка йшла до своїх висновків послідовно. Вона повсякчас керувалася принципом візуально-зображувальної достатності. Для того аби інтерпретувати кінцевий результат архітектурного формоутворення, їй достатньо було побачити фасадні конструкції. Саме за цим правилом у додатку до дисертації надається визначення еkleктики – «поєднання елементів обрамлення фасаду з різних архітектурних стилів, з метою вирізнення будівлі із загальної міської канви» (с. 359). Відразу стає зрозуміло, чому здобувачка уникнула посилань на А. Пуніна, працю якого віднесла до методично важливих для себе. Погляд російського мистецтвознавця на тривалий період архітектурної еkleктики виявився надто об'ємним і не вписався в загалом планіметричну логіку дисертації. А. Пунін пов'язує еkleктичний метод роботи архітектора з новими поглядами на функціональні властивості будівель, розвитком уявлень про затишок та комфорт. До складових «розумного вибору», за думкою мистецтвознавця, належали як архітектурно-декоративні, так і кон-

¹² Пунин, А. Л. (1990). Архитектура Петербурга середины XIX века. Ленинград, С. 69, 80.

¹³ У стилі Ренесанс. *Запорізька правда*. 1987, 4 липня.

¹⁴ Савченко, І. (2015). Формування та розвиток державних установ губерній Південної України в перші десятиріччя XIX ст. *Scriptorium nostrum (1-2)*, С. 116–130.

¹⁵ (1839). Краткий отчет о положении и действиях Общества попечительного о тюрьмах за 1838 год. СПб., С. 2.

¹⁶ Молдавській, Р. Л. Нова Дніпровська лінія укріплень (1770–1791 рр.). Запоріжжя, С. 38.

структивні особливості окремих стилів¹². Цей комплексний погляд на еклектику здобувачка вирішила проігнорувати.

Уразливість творчих позицій дисертації з точки зору історико-архітектурної проблематики очевидна. Ні солідна джерельна база, ні наявність у списку літератури спеціальних видань не утримали авторку від поспішних висновків. Наприклад, дізнаємося, що пам'ятка архітектури національного значення «Будинок Олександрівської земської управи» має «неоренесансного обрамлення» (с. 106). Належність названого об'єкту до іншого стильового рішення підтверджена достатньо давно. Урочисто підвищена на високому стереобаті ордерна композиція та геральдичний сюжет у тимпані свідчать про оригінальне відтворення ампірних сюжетів. Здобувачка, безумовно, знайома з працею К. Карафін, де відповідну характеристику проекту будівлі надає повітовий інженер Я. Делант. Невдала «атрибуція» знакового об'єкта є наслідком надмірної довіри до перших візуальних вражень та, імовірно, радянської публіцистики¹³.

Сумнівів забагато. Але цей попередній, можливо, помилковий погляд на окремі й не найголовніші питання дисертації О. Бублик не має за мету сказати, що в царині історії архітектури сталася «зрада». Наголошується на необхідності більш ретельного методичного вишколу в спеціальних історичних дисциплінах. Зазначимо, що для прискіпливого аналізу залишається багато інших аспектів дисертаційного дослідження, наприклад, містобудівний. Це підкреслює багатогранність таланту здобувачки. Критику з боку «вузьких» спеціалістів слід сприймати тут винятково як привід для вдосконалення інструментів творчої лабораторії. Так, до подолання протиріч між прикладним та академічним напрямом в історії архітектури ще далеко, але необхідно висловити вдячність О. Бублик, яка спромоглася актуалізувати цей процес.

Насамкінець доцільно вказати на поодинокі випадки технічних та фактичних помилок у дисертації. Терміна «класицистизм» (с. 227) не існує, напевно, мова йшла про класицизм. Необхідно переглянути вживання словосполучення «конструкторські характеристики забудови» (с. 207): «конструкторські» – ті, що стосуються конструктора, вочевидь, краще «конструктивні» – ті, що стосуються конструкції. У параграфі 2.1 на сторінці 47 йдеться: «У період царювання Олександра І канцелярії генерал-губернаторів...». Насправді, більша частина Олександрівської епохи в південних губерніях пройшла без інституту генерал-губернаторства. З 1803 по 1822 р. краєм керували херсонські (миколаївські) військові губернатори¹⁴. У тому ж параграфі на сторінці 53: «У 1851 р. були започатковані в'язничні комітети. Втім, у Катеринославській губернії такий заклад почав функціонувати з 1860 р.». Катеринославський комітет Товариства піклування про тюрми було утворено в 1838 р.¹⁵ У параграфі 3.3 на сторінці 157 щодо Олександрівської фортеці йдеться: «в'язниця почала функціонувати у місті з 1775 р.». Це не зовсім так. Перші колодники почали прибувати до фортеці в 1772 р.,¹⁶ тобто в'язниця мала розпочати функціонування не пізніше цього часу. Там само: «Лише у

¹⁷ Новицький, Я. (2007). История города Александровска в связи с историей возникновения крепостей Днепровской линии. 1770–1806 г. У Новицький Я. Твори в 5-ти томах. Т. 1. Запоріжжя, С. 254–255.

¹⁸ Кравчук, П.П. (2014). Місця ув'язнення у Південній Україні як складова державного господарства: остання чверть XVIII – перша половина XIX століття. *Музейний вісник (14)*, С. 144.

1806 р. було споруджено будівлю під острог, а вже за наступних перевлаштувань у 1835 р. буде зведена двоповерхова кам'яниця». У автора, на якого посилається здобувачка, немає інформації щодо «спорудження будівлі» під в'язницю в 1806 р. (Я. Новицький: «нанят был темный, сырой каменный погреб (яма) куда и переведены арестанты»¹⁷). Перша спеціально зведена для Олександрівської в'язниці будівля датується близько 1825 р.¹⁸

References

- (1839). *Kratkyi otchet o polozheny u deistvyiakh Obshchestva popechytelnogo o tiurmakh za 1838 hod.* SPb., S. 2.
- Bublyk, O. (2017). *Dzherela z istorii miskoi zabudovy Katerynoslavshchyny kintsia XVIII – pochatku KhKh st.* (PhD dissertation, Instytut ukrainskoi arkeohrafii ta dzhereloznavstva im. M.S. Hrushevskoho, 2017). Kyiv. Retrieved January 21, 2019, from http://archo.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/Bublyk_dysertatsiia.pdf
- Kalnytskyi, M., Kondel-Perminova, N. (red.). (2012). *Zabudova Kyieva doby klasychnoho kapitalizmu, abo Koly i yak misto stalo yevropeiskym.* Kyiv.
- Kravchuk, P.P. (2014). *Mistsia uviaznennia u Pivdennii Ukraini yak skladova derzhavnoho gospodarstva: ostania chvert XVIII – persha polovyna KhIKh stolittia.* *Muzeinyi visnyk (14)*, S. 144.
- Kurbatov, Yu. Y. (2015). *Ocherky po teoryi formoobrazovaniia.* Sankt-Peterburh.
- Kurychenko, E. Y. (red.) (2001, 2003, 2010). *Russkoe hradostroytelnoe yskusstvo. Hradostroytelstvo Rossyy seredyiny XIX – nachala KhKh veka. V 3-kh kn.* Moskva.
- Moldavskii, R. L. *Nova Dniprovska liniia ukriplen (1770–1791 rr.). Zaporizhzhia*, S. 38.
- Mikhailova, M. B. (2003). *Osobennosti ampyra v hradostroytelstve Novorossyy. Arkhytektura v ystoriy russkoi kultury.* (Выр. 5: Styl ampyr). Moskva, S.102–126.
- Mikhailova, M. B. (1999). *Hosudarstvennaia vlast y arkhytekturno-hradostroytelnoe tvorchestvo na yuhe Rossyy peryoda klassytsyzma. Arkhytektura v ystoriy russkoi kultury* (Выр.4: Vlast y tvorchestvo). Moskva, S. 107–112.
- Mikhailova, M. B. (2001). *Hradostroytelstvo klassytsyzma v Rossyy: zhelaemoe y deistvytelnoe. Arkhytektura v ystoriy russkoi kultury.* (Выр.3: Zhelaemoe y deistvytelnoe). Moskva, S. 124–127.
- Novytskyi, Ya. (2007). *Ystoriya horoda Aleksandrovskia v svyazy s ystoriyei voznyknoveniia kreposteii Dneprovskoi lyny. 1770–1806 h.* U Novytskyi Ya. *Tvory v 5-ty tomakh. T. 1. Zaporizhzhia*, S.254–255.
- Onyshchenko, M.Yu. (1959). *Budivnytstvo kazennykh budivel u Rosii i na Ukraini na pochatku KhIKh v. za typovymy proektamy Andreiana Zakharova. U Pytannia istorii arkhitektury ta budivelnoi tekhniki Ukrainy.* Kyiv, S. 188–209.
- Punyn, A. L. (1990). *Arkhytektura Peterburha seredyiny KhIKh veka. Lenynhrad*, S. 69, 80.
- Russkoe hradostroytelnoe yskusstvo. Hradostroytelstvo Rossyy seredyiny XIX – nachala KhKh veka. Kn. 1. S. 186.*
- Sakovych, L.T. (1953). *Typovi proekty v Rosii. Arkhytektura i budivnytstvo (5)*, S. 30.

Sakovych, L.T. (1959). Rehuliarni mistobudivelni zakhody pochatku KhIKh v. u Rosii i na Ukraini. U Pytannia istorii arkhitektury ta budivelnoi tekhniky Ukrainy. Kyiv, S. 210–230.

Savchenko, I. (2015). Formuvannia ta rozvytok derzhavnykh ustanov hubernii Pivdennoi Ukrainy v pershi desi-
atyrichchia KhIKh st. Scriptorium nostrum (1-2), S. 116–130.

U styli Renesans. Zaporizka pravda. 1987, 4 lypnia.

Ykonnykov, A. V. (2006). Prostranstvo y forma v arkhytekture y hradostroytelstve. Moskva.